

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ & ΖΩΗ

Π **27.08** **23** ΡΑΘΥΡΟ

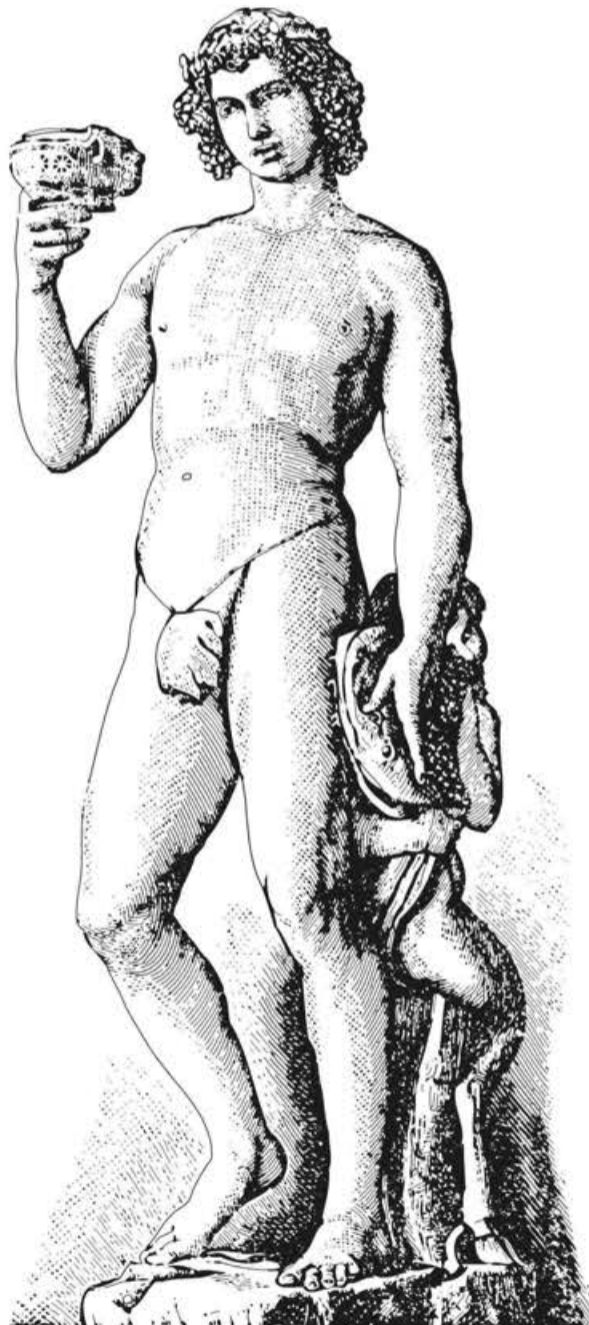
Πολίτης της Κυριακής

Το Παράθυρο σε συνεργασία με τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, δημοσιεύουν τις 4 Κυριακές του Αυγούστου 4 κείμενα αποφοίτων του πανεπιστημίου

Ο Διόνυσος ως τιμωρός θεός στον έβδομο Ομηρικό Ύμνο

Σε συσχέτισμό με άηλους αρχαίους ελληνικούς μύθους και το μοτίβο της μεταμόρφωσης σε μύθους κυπριακής καταγωγής

Γράφει η **Στέλλα Φιλίππου**, υποψήφια διδάκτωρ στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΝΕΑΡΟΣ ΑΝΔΡΑΣ

Στην έναρξη του Υδιόν(7), ο Διόνυσος εμφανίζεται με τη μορφή νεαρού άνδρα με μακριά μαύρα μαλλιά και πορφύρο μανδύα: ο θεός μεταμορφώνεται σε θνητό, και μάλιστα ωραίο και πλούσιο (η παραγωγή της πορφύρας ήταν εξαιρετικά πολυέξοδη). Έτσι, αποτελεί ελκυστικό στόχο για τους πειρατές, οι οποίοι τον θεωρούν για κάποιου βασιλιά και μάλιστα αρνούνται να αναγνωρίσουν τη θεϊκή του φύση παρά τις προειδοποιήσεις του τιμονιέρη

Ο Διόνυσος εμφανίζεται ως τιμωρός θεός σε πολλούς μύθους της αρχαιότητας.^[1] Μεταμορφωμένος ο ίδιος σε άνθρωπο, ή/και μέσω των συμβόλων του, αποκαλύπτει, συνήθως σταδιακά, την παρουσία του και τη θεϊκή του δύναμη, τιμωρώντας ανελέητα τους θνητούς που τον αμφισβητούν, του δείχνουν ασέβεια και αντιστέκονται στη διάδοση της λατρείας του. Με την ιδιότητα αυτή εμφανίζεται και στον έβδομο Ομηρικό Ύμνο (= Υδιόν(7)). Ο Υδιόν(7) πραγματεύεται το μυθικό επεισόδιο της αρπαγής του Διονύσου από τους Τυρρηνοί πειρατές και την τιμωρία τους από τον θεό έπειτα από μια σειρά μεταμορφώσεων και θαυμάτων: οι πειρατές πηδούν στην θάλασσα για να σωθούν αλλά ο θεός σκοτώνει τον αρχηγό τους και τους μεταμορφώνει σε δελφίνια. Σε παρόμοιες ιστορίες που διαδραματίζονται στην Κύπρο με Κύπριους πρωταγωνιστές εντοπίζεται το μοτίβο της μεταμόρφωσης θνητών σε ζώα, πεπνά ή φυτά από τους θεούς και ειδικότερα από τη θεά Αφροδίτη, ως προστάτιδα της νήσου κυρίως λόγω της ασέβειας των θνητών προς τους θεούς ή λόγω της διάπραξης ανόσιων πράξεων. Οι μύθοι αυτοί παραδίδονται στην Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία, αλλά και στην αρχαία Ελληνική και Λατινική λογοτεχνία.

Ο Διόνυσος ως τιμωρός θεός στον έβδομο Ομηρικό Ύμνο (Υδιόν(7))

Στον Υδιόν(7) παρουσιάζεται το χαρακτηριστικό διονυσιακό μοτίβο της αντίστασης στον θεό και της επακόλουθης: οι πειρατές τολμούν να αιχμαλωτίσουν και να απαγάγουν τον θεό, με σκοπό να ζητήσουν λύτρα, ακριβώς διότι δεν αναγνωρίζουν τη θεϊκή του ταυτότητα, παρά τις σχετικές προειδοποιήσεις του τιμονιέρη του πειρατικού πλοίου. Κυριαρχεί το στοιχείο της μεταμόρφωσης: ο θεός μεταμορφώνεται αρχικά σε άνθρωπο και κατόπιν σε λιοντάρι, και οι πειρατές μεταμορφώνονται από τον θεό σε δελφίνια. Συναφής είναι και η θαυμαστή εμφάνιση διονυσιακών συμβόλων στο πλοίο των πειρατών: στο κατάστρωμα αναβλύζει κρασί, ενώ στο κατάρτι και στους σκαλμούς φυτρώνουν κλήματα και κισσός. Στην έναρξη του Υδιόν(7), ο Διόνυσος εμφανίζεται με τη μορφή νεαρού άνδρα με μακριά μαύρα μαλλιά και πορφύρο μανδύα: ο θεός μεταμορφώνεται σε θνητό, και μάλιστα ωραίο και πλούσιο (η παραγωγή της πορφύρας ήταν εξαιρετικά πολυέξοδη).^[2] Έτσι, αποτελεί ελκυστικό στόχο για τους πειρατές, οι οποίοι τον θεωρούν για κάποιου βασιλιά και μάλιστα αρνούνται να αναγνωρίσουν τη θεϊκή του φύση παρά τις προειδοποιήσεις του τιμονιέρη.^[3] Η ανθρωπίμορφη εμφάνιση του θεού ενθαρρύνει τους επίδοξους απαγωγείς και επισημαίνει έτσι την τιμωρία τους, και μάλιστα με αξιοσημείωτη συμμετρία: ο μεταμορφωμένος θεός τιμωρεί τους απαγωγείς του μεταμορφώνοντάς τους σε δελφίνια. Επιπλέον, η εναρκτήρια εμφάνιση του θεού με μορφή ανθρώπου δημιουργεί έντονη αντίθεση με την αποκάλυψη της θεϊκής ταυτότητάς του στην κορύφωση του Υδιόν(7), όπου φανερώνονται η αθάνατη φύση του και η υπερφυσική δύναμή του.^[4]

[1] Για παράδειγμα, ο Βούτης (Διόδ. Βιβλ. 5.50.1-5) και ο Λυκούργος (Υγ. Fab. 132) αυτοκτονούν· ο Λυκούργος τυφλώνεται (Ιλ. Ζ 132-40, Εύμηλος απ. 27 W, Νόνν. Διον. 21.166)· άλλοι μεταμορφώνονται σε ζώα ή πτηνά (βλ. Dodds (1960) xxv-xxviii· Otto (1991) 104-20). Παράλληλα βέβαια ο Διόνυσος είχε και τρωτές ή ακόμη και φαιδρές όψεις: στην Ιλιάδα (Ζ 132-40) ο Λυκούργος καταδιώκει τον τρομαγμένο μικρό Διόνυσο, ενώ στην κωμωδία αλλά και στην τραγωδία (Αρ. Βάτρ. 46 Αισχ. Ήδωνοί απ. 59 και 61) ο θεός μπορεί ακόμη και να γίνεται στόχος χλεύης εξαιτίας της γυναικωτής όψης του. Βλ. Jameson (1996) 50.

[2] Πβ. την άκρα απροθυμία με την οποία ο Αγαμέμνων δέχεται τελικά να πατήσει πάνω στα πορφυρόβαπτα υφάσματα που του έχει στρώσει η Κλυταμνήστρα (Αισχ. Αγαμ. 948-9, 956-7), η οποία μάλιστα κάνει ευθέως λόγο για το πολύ ψηλό κόστος τους (958-62). Πβ. και Θεόπομπο FGrHist 115 F 117 για το υψηλό κόστος της πορφύρας.

[3] Πβ. Cashford (2003) 165: «The hymn offers yet another instance of the way that the divinity of the gods is imagined as unrecognizable in their relations with human beings. Demeter was mistaken for an old nurse by Metaneira and her girls; Aphrodite was taken for a young girl 'so like a

goddess' by Anchises. It takes the wisdom of the helmsman to know a god when he sees one.»

[4] Βλ. Henrichs (1996) 18: «The Greeks perceived the divinity of Dionysus as they perceived the divinity of any of their gods, as a cohesive conglomerate of three qualities: immortality, superhuman power, and the capacity for self-revelation, which is an inherent correlate of the anthropomorphic appearance of the Greek gods.» Βλ. επίσης Kullmann (1956) 93-105, για τις διάφορες μορφές με τις οποίες εμφανίζονται οι θεοί στους θνητούς.

Ο Διόνυσος στον Όμηρο: μαινόμενος,

ΑΝΗΛΙΚΟΣ

Η ιδιαιτερότητα της ομηρικής εκδοχής έγκειται στο ότι ο Διόνυσος είναι ανήλικος: έχει ακόμη ανάγκη από τιθήνας, τρομοκρατείται, σαν μικρό παιδί, από τις άγριες φωνές του Λυκούργου και τρέχει να κρυφτεί στην αγκαλιά της Θέτιδας

Στα ομηρικά έπη, η εκτενέστερη αναφορά στον Διόνυσο μαρτυρείται στους στίχους 128-40 του Ζ της *Ιλιάδας*. Αντιμέτωπος με τον Γλαύκο στο πεδίο της μάχης, ο Διομήδης ρωτά τον αντίπαλό του αν είναι θνητός ή θεός και δηλώνει πως, εάν έχει απέναντί του έναν θεό, τότε δεν επιθυμεί να πολεμήσει. Σε επίρρωση της απόφασής του αυτής, αναφέρεται στο παράδειγμα του θεομάχου Λυκούργου, του βασιλιά της Θράκης, που κυνήγησε τον Διόνυσο μαζί με τις τροφούς του στο ιερό όρος Νύσα. Στην αφήγηση του Διομήδη, ο Λυκούργος τολμά να κτυπήσει με τη βουκέντρα τις τροφούς του θεού, οι οποίες ρίχνουν κατάχαμα τα ιερά αντικείμενα της διονυσιακής λατρείας, ενώ ο ίδιος ο Διόνυσος, που προσδιορίζεται ως *μαινόμενος*, τρέπεται σε φυγή και πέφτει στη θάλασσα, όπου τον υποδέχεται στην αγκαλιά της κατατρομαγμένο η Θέτις. Η συμπεριφορά του Λυκούργου προκαλεί την αγανάκτηση των θεών και επισύρει την τιμωρία του ίδιου του Δία, ο οποίος τον τυφλώνει.

Ήδη στην πρωιμότατη αυτή μαρτυρία, φαίνεται να έχει διαμορφωθεί ένα πλέγμα μυθικών μοτίβων γύρω από το βασικό θέμα της αντίστασης στον Διόνυσο.^[5] Ένας ασεβής βασιλιάς εναντιώνεται στον θεό, ο οποίος, ως *μαινόμενος*, μοιάζει να ενσαρκώνει το αρχέτυπο του διονυσιακού μύστη· άλλωστε, σε βακχικές τελετές παραπέμπουν τα *θύσθλα* (ίσως θύρσοι;) που εγκαταλείπουν πανικόβλητες οι τροφούς του θεού, οι οποίες ενδεχομένως ενσαρκώνουν τις αρχετυπικές μαινάδες.^[6] Η ιδιαιτερότητα της ομηρικής εκδοχής έγκειται στο ότι ο Διόνυσος είναι ανήλικος: έχει ακόμη ανάγκη από *τιθήνας*, τρομοκρατείται, σαν μικρό παιδί, από τις άγριες φωνές του Λυκούργου και τρέχει να κρυφτεί στην αγκαλιά της Θέτιδας· γι' αυτό άλλωστε και τον ρόλο του τιμωρού θεού τον αναλαμβάνει ο Δίας και όχι ο ανήλικος και τρομαγμένος Διόνυσος. Αντίθετα, στον *Υδίνι*^[7]—όπως και στις *Βάκχες* του Ευριπίδη— ο Διόνυσος εμφανίζεται ως νεαρός άνδρας, γεμάτος αυτοπεποίθηση, ο οποίος είναι σε θέση να τιμωρήσει ο ίδιος τους θνητούς που θέλησαν να τον κακομεταχειριστούν.

Ο Διόνυσος ως θεός τιμωρός μετά τον Όμηρο^[7]

Ετεροθαλής αδελφός του Λυκούργου (γιος του Βορέα από άλλη μητέρα) ήταν ο Βούτης, επίσης πολέμιος της διονυσιακής λατρείας, ο οποίος, κατά τον Διόδωρο τον Σικελιώτη (5.50.1-6), εξορίστηκε από τον αδελφό του στη νήσο Στρογγύλη των Κυκλάδων, όπου έγινε επικεφαλής ληστρικής συμμορίας. Σε μίαν από τις επιδρομές τους στη Θεσσαλία, ο Βούτης και οι υπόλοιποι ληστές επιτέθηκαν στις τροφούς του Διόνυσου που ζούσαν γύρω από το όρος Δρίον. Όπως στην ομηρική αφήγηση για τον Λυκούργο, έτσι και εδώ οι τροφούς του Διόνυσου εγκαταλείπουν τα σύνεργα της διονυσιακής λατρείας και τρέχουν να σωθούν. Μία από αυτές, η Κορωνίδα, αιχμαλωτίζεται και υποχρεώνεται να συζητήσει με τον Βούτη· τότε καλεί σε βοήθεια τον Διόνυσο, και εκείνος προκαλεί παραφροσύνη στον Βούτη, ο οποίος ρίχνεται σε ένα πηγάδι και πνίγεται.

Ως τιμωρός θεός εμφανίζεται ο Διόνυσος και στον μύθο των Μινυάδων, των θυγατέρων του Μινυά, βασιλιά του Ορχομενού. Ο μύθος παραδίδεται σε πολλές παραλλαγές,^[8] στις οποίες το κοινό στοιχείο είναι ότι σε κάποια γιορτή προς τιμήν του Διόνυσου οι γυναίκες του Ορχομενού ανεβαίνουν στα βουνά για να λατρέψουν τον θεό, ενώ οι τρεις Μινυάδες προτιμούν να κλώθουν και να υφαίνουν στο παλάτι, ακόμη και όταν ο Διόνυσος, με τη μορφή ενός κοριτσιού, τις συμβουλεύει να λάβουν μέρος στις διονυσιακές τελετές. Τότε ο Διόνυσος τους προκαλεί κρίση μανίας, στη διάρκεια της οποίας εκείνες βλέπουν τον θεό να μεταμορφώνεται διαδοχικά σε ταύρο, σε λιοντάρι και σε λεοπάρδαλη, ενώ οι ίδιες (ή, στην εκδοχή του Αιλιανού, ο αργαλιός τους) τυλιγόνται από κισσό και αμπελόκλημα, ενώ το μαλλί στα καλάθια τους μεταμορφώνεται σε πλέγμα από φίδια (πάλι στην εκδοχή του Αιλιανού) και την ίδια στιγμή από το ταβάνι στάζει κρασί και γάλα κάτω από τους μυκηθμούς άγριων ζώων και τους ήχους αυλών και τυμπάνων. Τρομαγμένες, οι τρεις αδελφές επιχειρούν να εξευμενίσουν τον θεό και θυσιάζουν το παιδί της μιας τους, νομίζοντας ότι πρόκειται για μικρό ελαφάκι. Έπειτα, στεφανωμένες με κισσό, κλήμα και δάφνη, εγκαταλείπουν το παλάτι και τρέχουν να συναντήσουν τις άλλες γυναίκες στα βουνά για να λατρέψουν τον Διόνυσο. Ο θεός Ερμής τις μεταμορφώνει σε πτηνά: νυχτερίδα, κουκουβάγια και μπούφο ή κόρακα. Έτσι, όπως παρατηρεί ο Seaford, οι τρεις αδελφές αποκόπτονται διά παντός από τη σφαίρα του πολιτισμένου βίου—η ενασχόληση με τα οικιακά καθήκοντα των γυναικών δίνει τη θέση της στη θηριωδία της ανθρωποθυσίας— και εξορίζονται στην άγρια φύση ως νκτόβια πτηνά.^[9] Είναι ενδιαφέρον

ότι, στην εκδοχή του Αντωνίνου Λιβεράλη, αυτός που μεταμορφώνει τις Μινυάδες σε πτηνά είναι ο Ερμής και όχι ο Διόνυσος: ο ψυχοπομπός θεός καταδικάζει τις ασεβείς γυναίκες, προφανώς για λογαριασμό του Διόνυσου, σε αιώνιο σκοτάδι παρόμοιο με του Κάτω Κόσμου.

Στον ίδιο μύθο με τον μύθο των Μινυάδων ανήκει και ο μύθος των Προϊτίδων, των τριών θυγατέρων του Προΐτου, βασιλιά της Τίρυνθας ή του Άργους. Και αυτός ο μύθος παραδίδεται σε διάφορες εκδοχές,^[10] με πιο εκτενή αυτήν του Απολλοδώρου, που αναφέρει πως οι Προϊτίδες προσβλήθηκαν από κρίση μανίας, επειδή αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στις διονυσιακές τελετές. Εγκαταλείπουν τα σπίτια τους και διασχίζουν σχεδόν όλη την Πελοπόννησο, ώσπου ο πατέρας τους ζητεί τη βοήθεια του μάντη Μελάμποδα. Όταν εκείνος ζητεί υπερβολικά ανταλλάγματα, ο Προΐτος αρνείται· βλέποντας όμως ότι η μανία των θυγατέρων του επιδεινώνεται και μάλιστα μεταδίδεται και στις υπόλοι-

πες γυναίκες, ο Προΐτος υποχωρεί στις απαιτήσεις του Μελάμποδα, ο οποίος τελικά, βοηθούμενος από μια ομάδα νεαρών ανδρών, καταδιώκει τις γυναίκες ίσαμε τη Σικυώνα και τις θεραπεύει από τη μανία τους, με εξαίρεση μίαν από τις Προϊτίδες, που σκοτώνεται κατά την καταδίωξη. Ο ρόλος του Διόνυσου είναι σχεδόν ανύπαρκτος σε αυτόν τον μύθο, καθώς η τιμωρία της Ιφινόης, αν πρόκειται για τιμωρία, είναι αποτέλεσμα της καταδίωξης του Μελάμποδα και δεν προκαλείται από τον Διόνυσο. Η άρνηση των Προϊτίδων να συμμετάσχουν στις διονυσιακές τελετές είναι ωστόσο αυτή που προκαλεί την κρίση μανίας, οπότε ο μύθος θα πρέπει να υπαχθεί στην κατηγορία αυτή.

Παραπλήσιος είναι ο μύθος των θυγατέρων του Ελευθήρα, που παραδίδεται σε μεταγενέστερες πηγές.^[11] Σύμφωνα με την αιτιολογική αυτή διήγηση, οι θυγατέρες του Ελευθήρα, βλέποντας το φάσμα του θεού Διόνυσου ντυμένο με μαύρη προβιά κακολόγησαν τον θεό, πιθανώς λόγω της

ταπεινής αμφισβήτησής του. Ο Διόνυσος, για να τις τιμωρήσει, τους ενέβαλε μανία, από την οποία θεραπεύτηκαν μόνον όταν ο πατέρας τους, υπακούοντας σε κάποιο χρησμό, ίδρυσε λατρεία του Διόνυσου *Μελαναιγίδος*.

Ο γνωστότερος βέβαια μύθος αυτής της κατηγορίας είναι ο θηβαϊκός μύθος των τριών θυγατέρων του Κάδμου, οι οποίες σε κατάσταση βακχικής μανίας διαμελίζουν τον βασιλιά της Θήβας Πενθέα, δίκωπη του Διόνυσου. Η κλασική, για εμάς, εκδοχή του μύθου αυτού είναι η τραγωδία του Ευριπίδη *Βάκχα*. Εκεί, οι τρεις κόρες του βασιλιά Κάδμου, η Ινώ, η Αυτονόη και η Αγαυή (μητέρα του Πενθέα), επειδή αμφισβήτησαν ότι η αδελφή τους Σεμέλη κυοφόρησε τον γιο του Δία, τιμωρούνται από τον Διόνυσο με μανία, εξαιτίας της οποίας ανεβαίνουν στον Κιθαιρώνα με τις άλλες γυναίκες της Θήβας και επιδίδονται σε διονυσιακές τελετές. Πολύ πιο σκληρή όμως είναι η τιμωρία που επιφυλάσσει ο Διόνυσος στον αρνητή της λατρείας του, τον Πενθέα. Ο θεός μετα-

[5] Μεταγενέστερες εκδοχές του μυθικού αυτού θέματος: Εύμ. απ. 27 (W) (βλ. σχόλια Huxley (1969) 75-6) Στρίχ. απ. 99 (Page) Αισχ. Ηδ. απ. 28 (58 N.) Αισχ. Λυκ. απ. 56 (124 N.) Αισχ. Βασσ. απ. 10 (23) Απολλόδ. Βιβλ. 3.5.1 Διόδ. Βιβλ. 4.3.4 Πανσ. Αττ. (1.)20.3 Κόνιν.

Σμ. 2.433 Υγ. Fab. 132, 242 Astron. 2.21 Οβ. Met. 4.22 Fasti 3. 270-Νόνν. Διον. 20.325-404.

[6] Μία από τις τροφούς του Διόνυσου ήταν η Ινώ (Απολλόδ. Βιβλ. 3.4.3, Πανσ. 3.24.4, Οβ. Met. 3.313-14), η οποία στις *Βάκχες* παρουσιάζεται ως

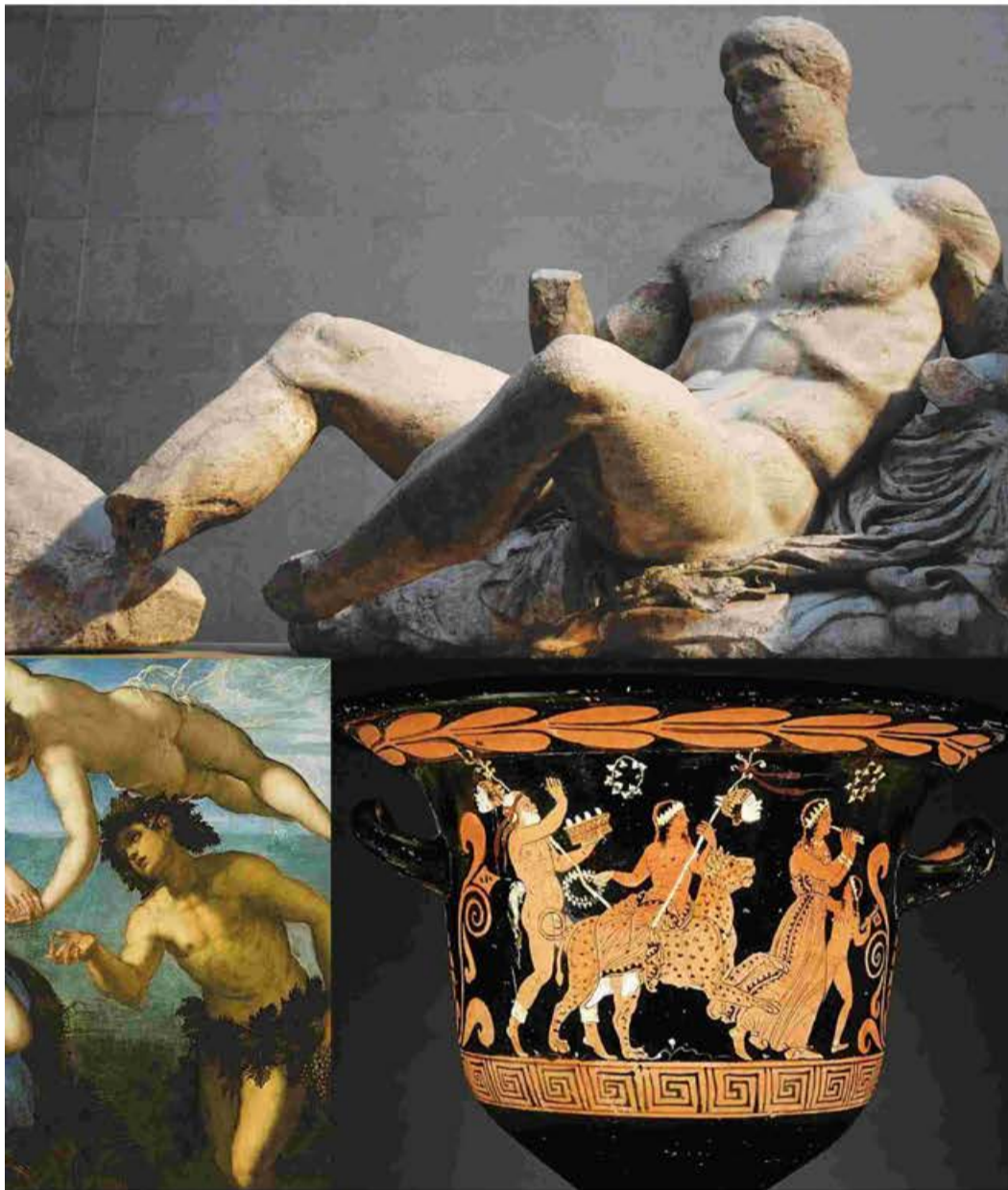
επικεφαλής του ενός από τους τρεις μαιναιδικούς θιάσους του Κιθαιρώνα (στ. 229 και 682), ενώ αργότερα έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στον σπαραγμό του Πενθέα (στ. 1129-30).

[7] Για τους αιτιολογικούς μύθους που αφορούν τη

διονυσιακή λατρεία, πβ. Gödde (2021) 128-35. [8] Οβ. Met. 4.1-40 και 390-415 Πλούτ. Ατ. Ελλ. 38 Αιλ. Πουκ. Ιστ. 3. 42, πβ. επίσης Αντων. Λιβ. 10. [9] Πβ. Seaford (1996) 124-5: «This tragic metamorphosis assigns them permanently,

έρευνα

ΚΥΝΗΓΗΜΕΝΟΣ, ΑΪΛΗΔΑ ΟΧΙ ΤΙΜΩΡΟΣ

ΘΗΒΑΪΚΟΣ ΜΥΘΟΣ

Ο γνωστότερος βέβαια μύθος αυτής της κατηγορίας είναι ο θηβαϊκός μύθος των τριών θυγατέρων του Κάδμου, οι οποίες σε κατάσταση βακχικής μανίας διαμελίζουν τον βασιλιά της Θήβας Πενθέα, διώκτη του Διονύσου

αναφέρεται πρώτα στον μύθο που αφορά την τιμωρία των Αμαθούσιων Κεραστών (10. 220-237). Οι Κεραστές, επειδή τελούν ανθρωποθυσίες, καταπατώντας τον ιερό θεσμό της φιλοξενίας δείχνοντας ασέβεια προς τον Ξένιο Δία, τιμωρούνται από την ίδια την Κύπριδα Αφροδίτη. Η θεά, ως προστάτιδα της νήσου, τους μεταμορφώνει σε ταύρους προς θυσία. Στη συνέχεια, ο Οβίδιος αναφέρεται στον μύθο των επίσης Αμαθούσιων θυγατέρων του Πρωποϊτού. Αυτές αμφισβήτησαν τη θεϊκή ταυτότητα της Αφροδίτης και η θεά τις τιμώρησε καθιστώντας τις αρχικά ιερόδουλες. Σύμφωνα με τον Οβίδιο, το πρόσωπο τους, που έμοιαζε σαν να έπηξε το αίμα στις φλέβες τους, είχε πετρώσει από τη ντροπή και η Αφροδίτη επειδή μάλλον τις λυπήθηκε, τις μεταμόρφωσε σε βράχους (10. 238-242).

Η αισχρότητα και η ανόσια φύση των Πρωποϊτιδών συνδέεται με τον μύθο που αφορά τον γλύπτη (και όχι βασιλιά) Πυγμαλίων και την αγάπη του για ένα άγαλμα που κατασκεύασε ο ίδιος (10. 243- 297), αφού ο Πυγμαλίωνας επικαλείται την ασεβή του γυναικεία φύση και παραμένει, από επιλογή, ανύμφευτος. Στη συνέχεια δημιουργεί ένα γυναικείο άγαλμα, *ένα είδος θηλυκού συντρόφου ανώτερου και αγνότερου μέσω της Τέχνης*. Αυτό θα μπορούσε να αποτελεί προσβολή προς τη θεά του έρωτα, καθώς αρνείται τον γάμο και τον φυσικό έρωτα και επιλέγει να ερωτευτεί ένα φτιαχτό, ιδανικό μεν έρωτα, αλλά *παρά φύσιν*, κατά τον Πετρίδη (2011).^[16] Εντούτοις, η θεά δίνει νουή στο δημιούργημά του, όταν ο Πυγμαλίων κάνει θυσία προς τιμήν της και της ζητά να του χαρίσει γυναίκα όμοια στην όψη με αυτήν που ο ίδιος έπλασε, καθώς δεν τολμά να της ζητήσει να δώσει ζωή στο άγαλμά του. Η Αφροδίτη, πραγματοποιεί αυτό που πραγματικά ήθελε να ζητήσει ο Πυγμαλίων, ακυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο τον μισογυνισμό που του προκάλεσαν οι Πρωποϊτίδες. Σε αυτόν τον μύθο, λοιπόν, η Αφροδίτη παρουσιάζεται ως ο λυτρωτής του πάθους του Πυγμαλίωνα για το πλαστό του δημιούργημα, «μεταμορφώνοντας» το σε γυναίκα.

Σε αυτόν τον κυπριακό μύθο τιμωρός δεν παρουσιάζεται να είναι η θεά Αφροδίτη, αλλά ο Αγαμέμνων και η κατάρτα του λειτουργεί ως δύναμη αλλαγής των δεδομένων, αλλά όχι για τον ίδιο τον Κινύρα, αλλά για τις θυγατέρες του που μεταμορφώνονται σε πτηνά.

Με τον παραπάνω μύθο μπορεί να συνδεθεί ο μύθος της μεταμόρφωσης της Σμύρνας (ΑΚυΓ Τ7), που αναφέρεται στον Απολλοδώρο Βιβλ. 3.14.3-4 (3. 181-5). Πηγή του Απολλοδώρου φαίνεται να ήταν ο επικός ποιητής του 5^{ου} αι. π. Χ. Πανύσιος, σύμφωνα με τον οποίο η Σμύρνα ήταν κόρη του βασιλιά των Ασυρίων Θεϊάντα, η οποία εξαιτίας της οργής της Αφροδίτης (επειδή δεν την τιμούσε), ερωτεύτηκε τον πατέρα της και με τη βοήθεια της παραμόνας της πλάγιασε μαζί του δώδεκα νύχτες, εν αγνοία του. Αυτός μόλις το αντιλήφθηκε, έσυρε το σπαθί του και την κνηγούσε να τη σκοτώσει. Αυτή παρακάλεσε τους θεούς να την κάνουν αόρατη για να γλυτώσει και οι θεοί, από ευσπλαχνία τη μεταμόρφωσαν στο αρωματικό φυτό σμύρνα.^[14] Μετά από παρέλευση δέκα μηνών, το δέντρο ράγισε και από μέσα βγήκε ο νεογέννητος Άδωνις. Τη δική του εκδοχή του συγκεκριμένου μύθου παραδίδει και ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* του.

Πιο αναλυτικά, ο Οβίδιος παραδίδει στο 10^ο βιβλίο των *Μεταμορφώσεων* τέσσερις ιστορίες που διαδραματίζονται στην Κύπρο με Κύπριους ήρωες, οι οποίοι μεταμορφώνονται ή συντελείται μια μεταβολή στα μέχρι στιγμής δεδομένα της ζωής τους, λόγω της ασέβειας που επιδεικνύουν προς τους θεούς ή λόγω του ότι προκαλούν τον οίκτο των θεών (10. 298-502). Πηγή του Οβιδίου για αυτούς τους μύθους φαίνεται να ήταν ο μυθογράφος Φιλοστέφανος.^[15] Στο 10^ο, λοιπόν, βιβλίο των *Μεταμορφώσεων*, ο Οβίδιος

Τέλος, ο Οβίδιος παραδίδει τον μύθο που αφορά τον άνομο έρωτα και την αιμομικτική σχέση της Μύρρας με τον πατέρα της Κινύρα (10. 298-502). Η ιστορία έχει πολλές ομοιότητες με τον μύθο που παραδίδεται από τον Απολλοδώρο Βιβλ. 3.14.3-4 (3. 181-5) (ΑΚυΓ Τ7) (βλ. παραπάνω) με πρωταγωνιστές τη Σμύρνα, τη θυγατέρα του βασιλιά των Ασυρίων Θεϊάντα. Σε αυτόν τον μύθο πάλι παρουσιάζεται η τροφός να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη μεταβολή της κατάστασης, συντελώντας, μέσω της εξαπάτησης του Κινύρα, στην άνομη αυτή σχέση. Η Μύρρα, θυγατέρα και συγχρόνως ερωμένη του Κινύρα, μητέρα και συγχρόνως αδερφή του Αδωνίδα, μετά από την αποκάλυψη της αλήθειας, και έγκυος καταδικάστηκε από τον Κινύρα, μεταμορφώθηκε σε δένδρο από κάποιον θεό που τη σπλαχνίστηκε. Ο Άδωνις ξεπηδά από τον κορμό της και τον ερωτεύεται η Αφροδίτη, στοιχείο που εκλαμβάνεται ως εκδίκηση για το αιμομικτικό και ανόσιο πάθος της μητέρας/ αδερφής του για τον πατέρα/ παππού του.

μορφώνεται σε θηλυπρεπή νεαρό, σπαθό (υποτίθεται) της Διονυσιακής θρησκείας, και παρουσιάζεται στον Πενθέα, ο οποίος διατάζει να τον φυλακίσουν. Ο Διόνυσος όμως απελευθερώνεται με θαυμαστό τρόπο και πειθεί τον Πενθέα να παρακολουθήσουν μαζί τις οργιαστικές τελετές των γυναικών στο βουνό. Τελικά, ο αρνητής της Διονυσιακής λατρείας θα γίνει αντιληπτός από τις μαινάδες, οι οποίες τον διασπαράσσουν, νομίζοντας ότι πρόκειται για κάποιο άγριο ζώο.

Η εικόνα του Διονύσου ως τιμωρού θεού, η οποία αναδύεται μέσα από τους παραπάνω μύθους, ανταποκρίνεται μόνο κατά το ήμισυ στη φύση του θεού. Ο Διόνυσος είναι ο θεός που συνενώνει τις αντιφάσεις: θεός της οργιαστικής βλάστησης αλλά και του θανάτου, της έξαλλης χαράς και της καταστροφής, θεός ευμενής και τιμωρός. Όσοι δέχονται τη λατρεία του θεού απολαμβάνουν τις ευεργεσίες του, ενώ τιμωρούνται σκληρά όσοι του αντιστέκονται και τον αρνούνται.

Το μοτίβο της μεταμόρφωσης σε μύθους κυπριακής καταγωγής

Το μοτίβο της μεταμόρφωσης ανθρώπων σε ζώα, πτηνά ή αντικείμενα ως μορφή τιμωρίας ή ελέους από τους θεούς διασώζεται και σε ιστορίες που διαδραματίζονται στην Κύπρο με Κύπριους πρωταγωνιστές. Στους πλείστους αυτούς μύθους η θεά Αφροδίτη, ως η προστάτιδα θεά της νήσου, αναλαμβάνει το έργο της αποκατάστασης της ισορροπίας, μέσω της μεταβολής της μορφής των θνητών που επέδειξαν ασέβεια και συμπεριφέρθηκαν προσβλητικά προς τους θεούς. Η Κύπριδα παρουσιάζεται μέσα από αυτούς τους μύθους -και κυρίως στους μύθους που παραδίδονται από τον Οβίδιο^[12]- να είναι εκδικητική, έτοιμη να τιμωρήσει, για να επιβάλει την τάξη σε όσους παρεκτρέπονται και συμπεριφέρονται ασεβώς προς την ίδια και τους θεούς γενικότερα.

Από την Αρχαία Κυπριακή Γραμματολογία (ΑΚυΓ Τ2) και πιο συγκεκριμένα, σε σχόλιο για το Α20α παραδίδεται ο

μύθος της μεταμόρφωσης των πενήντα θυγατέρων του Κινύρα σε αλκυόνες. Λόγω της αθέτησης της υπόσχεσης του πατέρα τους στον Αγαμέμνονα, αυτός τις καταριέται και αυτές, αφού πήδηξαν στη θάλασσα, μεταμορφώθηκαν σε αλκυόνες. Ο Κινύρας, σύμφωνα με το σχόλιο, σκοτώνεται από τον Απόλλωνα λόγω της ανταγωνιστικής σχέσης που υπήρχε μεταξύ τους σχετικά με τη μουσική.^[13] Ο Κινύρας ήταν βασιλιάς της Κύπρου, ιερέας της Αφροδίτης και μάλλον ιδρυτής της λατρείας της, μουσικής τεχνίτης και χρησμολόγος και θεωρείται γενάρχη της Κυπριακής λογοτεχνίας. Στο Α 19-28 της *Ιλιάδας*, ο Κινύρας πρόσφερε στον Αγαμέμνονα που πήγαινε στον Τρωικό πόλεμο, έναν λαμπρό θώρακα, ως δώρο ξενίας και του υποσχέθηκε σημαντική ναυτική βοήθεια, για να τον καλοπιάσει. Ωστόσο, προτίμησε να παραμείνει ουδέτερος σε αυτήν την αναμέτρηση και δεν τήρησε την υπόσχεση που έδωσε στον μεγάλο βασιλιά των Ελλήνων, σύμφωνα πάντα με το σχόλιο.

disqualified as they are from civilization, to the realm of nature, but as lonely creatures of darkness—bat, owl, and the lamenting nightingale.»
[10] Πβ. Απολλόδ. Βιβλ. 2.2.2 (= Ησ. απ. 131 M/W = 79 Most) Αιλ. Πουκ. Ιστ. 42. Πλήρη κατάλογο των

πηγών του μύθου δίνει ο J. Frazer στην έκδ. Loeb του Απολλοδώρου, τόμ. 1, σελ. 146, σημ. 2.
[11] Πανυσαν. Αττικ. μ 11 (λ. Μελαναίγδα Διόνυσον)-Σούδα μ 451 (λ. μέλαν).
[12] Βλ. Πετρίδης (2011) 101-114.

[13] Πβ. Τσαβλή (2009) 253- 63 για τις εκδοχές του θανάτου του Κινύρα.
[14] Βλ. Τσαβλή (2009) 249-52 για τις χρήσεις του φυτού σμύρνα, μύρρα ή μυρτιά και την ιδιαίτερη σημασία του στη λατρεία της Αφροδίτης στην Πάφο.

[15] Πβ. Πετρίδης (2011) 101.
[16] Πβ. Πετρίδης (2011) 105.

Σύνοψη

Στους διονυσιακούς μύθους, οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται ότι είναι αιτιολογικοί μύθοι που σχετίζονται με την εγκαθίδρυση της διονυσιακής θρησκείας στην πόλη μπορεί να εντοπιστεί το μοτίβο «μεταμόρφωση-εξαπάτηση, αντίσταση, καταδίωξη και τιμωρία». Τούτο συνάγεται από το γεγονός ότι κοινό μοτίβο στους μύθους αυτούς είναι η ποικιλόμορφη αντίσταση στη διονυσιακή λατρεία εκ μέρους του βασιλιά ή των θυγατέρων του — αντίσταση που αντίκειται στη λαϊκή αποδοχή της νέας λατρείας και τελικά αποδεικνύεται μάταιη. Στους μύθους αυτής της κατηγορίας εντοπίζει κανείς αξιοσημείωτες ομοιότητες με τον Υδιόν(7). Στον Ύμνο, ο Διόνυσος συναντά επίσης αντίσταση και μάλιστα γίνεται στόχος ταπεινωτικής συμπεριφοράς, όπως και στους υπόλοιπους διονυσιακούς μύθους που είδαμε παραπάνω. Οι πειρατές εμμένουν στην ασεβή συμπεριφορά τους παρά τις προειδοποιήσεις του τιμονιέρη, ο οποίος επισημαίνει ότι έχουν μπροστά τους έναν θεό που ασφαλώς θα τους τιμωρήσει. Στο τέλος, ο θεός τιμωρεί τους αρνητές του, αποκαλύπτοντας τη θεϊκή του ταυτότητα στον πιστό οπαδό του. Στους μύθους κυπριακής καταγωγής επισημαίνεται το μοτίβο της μεταμόρφωσης θνητού σε πέτρα, πτηνό ή δέντρο, εν είδει τιμωρίας λόγω ασέβειας ή ως αποτέλεσμα κατάρας ή ακόμα και λόγω οίκτου από τους θεούς. Στον ρόλο της τιμωρού, της εκδικητικής και σκληρής θεάς πρωταγωνιστεί η θεά Αφροδίτη, κυρίως για λόγους ευσέβειας. Σε κάθε περίπτωση, η μεταμόρφωση λειτουργεί για το θύμα είτε λυτρωτικά, είτε τιμωρητικά εξυπηρετώντας πάντα σκοπούς αποκατάστασης της σημαντικής ισορροπίας.

ΜΟΤΙΒΟ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

Στους μύθους κυπριακής καταγωγής επισημαίνεται το μοτίβο της μεταμόρφωσης θνητού σε πέτρα, πτηνό ή δέντρο, εν είδει τιμωρίας λόγω ασέβειας ή ως αποτέλεσμα κατάρας ή ακόμα και λόγω οίκτου από τους θεούς

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βοσκός, Ι., Α. 1995. Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία, Τόμος 1: Ποίηση: Επική, Λυρική, Δραματική. Λευκωσία. (ΑΚΥΓ)
- Cashford, J. 2003. The Homeric Hymns. With Introduction and Notes by Nicholas Richardson. London.
- Dodds, E. R. 1960. Euripides: Bacchae; edited with introduction and commentary. Oxford.
- Gödde, S. 2021. «Resistance to Origins: Foundation in the Myths of Dionysus, Apollo and Demeter», στον συλλογικό τόμο *Inventing Origins? Aetiological Thinking in Greek and Roman Antiquity*, επιμ. A. Wessels & J. Klooster, Λέιντεν: Brill, 125–48.

- Henrichs, A. 1996. "He has a God in him." Human and Divine in the modern Perception of Dionysus', στο: *Masks of Dionysos*, επιμ. Th. H. Carpenter και Chr. Faraone. (Ithaca, NY), 13-43.
- Jameson, M., 1996. 'The Asexuality of Dionysus', στο: *Masks of Dionysus*, επιμ. Thomas H. Carpenter και Christopher A. Faraone. (Ithaca, NY), 44-64.
- Kullmann, W. 1956. *Das Wirken der Götter in der Ilias*. Berlin.

- Otto, W. F. 1991. Διόνυσος, μύθος και λατρεία. Μτφρ. Θ. Λουπασάκης. Αθήνα.
- Πετρίδης, Α. Κ. 2011. «Οι Κυπριακές Ιστορίες στις Μεταμορφώσεις του Οβιδίου (10.220–502)», *Κυπριακή Σπουδαί* 75: 101-114.
- Seaford, R. 1996. 'Dionysus as Destroyer of the Household: Homer, Tragedy and the Polis', στο: *Masks of Dionysos*, (επιμ.) Th. H. Carpenter και Chr. Faraone. (Ithaca, NY), 115-46.
- Τσαβλή, Ευ., 2009. *Κινύρας. Μελέτη στον Αρχαίο Κυπριακό Μύθο*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα.